

Др Радмило Н. Маројевић

РЕКОНСТРУКЦИЈА ШТАМПАРСКИХ
ГРЕШАКА У *ШЋЕПАНУ МАЛОМ*
(ИНТЕРТЕКСТУАЛНЕ ПАРАЛЕЛЕ)*

У раду се утврђују штампарске грешке у првом издању Његошевог спјева *Шћејан Мали* на основу интертекстуалних паралела: у првом поглављу – на основу рјечничког чланка Џона Ричардсона (Лондон, 1806), у другом поглављу – на основу начина писања појединих облика у запису игумана Теодосије Мркојевића, приложеног уз прво издање спјева, у трећем поглављу – на основу двају цитата Вука Врчевића, у четвртном поглављу – на основу поређења с претходним издањима *Горској вијенца* и с укупним вокабуларом Петра II Петровића-Његоша.

Кључне ријечи: Петар II Петровић-Његош, спјев *Шћејан Мали*, спјев *Горски вијенац*, Џон Ричардсон, Теодосија Мркојевић, Вук Врчевић.

0. Увод. Критичко издање спјева у драмској форми *Шћејан Мали* Петра II Петровића-Његоша заснива се, с једне стране, на изворима, а њих је четири: аутограф прве странице рукописа, двије претходне публикације четврте појаве првог чина, у листу *Jadranski Slavjan* и у листу *Србске новине*, и прво издање; с друге стране – на интертекстуалним везама с другим издањима и рукописима; с треће стране – на замјени вокалских графема у тексту првог издања у односу на претпостављени пишчев рукопис.

0.1. У овом раду разматра се други од наведена три круга исправки штампарских грешака у првом издању *Шћејана Малој*, а он се заснива на поређењу појединих стихова (и прозних секвенци) спјева с једним старим рјечником, с рукописом игумана Теодосије Мркојевића, с два цитата Вука

* Рађено у оквиру научног пројекта „Пјесничка дјела Петра II Петровића-Његоша у оригиналу и руским преводима“ Института за славистику и филологију Паневропског универзитета Апеирон у Бањој Луци.

Врчевића те с издањима других Његошевих дјела, прије свега *Горској вијенца*, али и с укупним Његошевим вокабуларом.

0.2. Први и трећи круг исправки образлажу се у посебним расправама.

1. Ричардсонов рјечник. „Тамно мјесто“ из 3550. стиха *Шћејана Малој* (овдје и даље: стихови се наводе према нашој нумерацији) остало је неразјашњено у досадашњој едиционој и лексикографској историји – коментатори га нису објашњавали, а *Речник Њејошева језика* није га навео. У првом издању стих гласи: Ка невјерни народ Ђанбен-ђана (АС 1851: 164).

Замолио сам колеге са Катедре за оријенталистику Филолошког факултета Универзитета у Београду да помогну у разјашњењу овог „тамног мјеста“. Истог дана добио сам одговор Драгане Ђорђевић, доцента на Групи за арапски језик и књижевност, с лексикографским извором (RICHARDSON 1806: 333). У пропратном писму колегиница Ђорђевић каже да је неочекивано брзо нашла рјешење, да иначе нема много података о овом бићу, а да је занимљиво да је Његош чуо за њега. Џан бин Џан је име измишљеног бића за које се вјерује да је краљ расе арапских злодуха, цинија или цинова, истиче она.

1.1. У Ричардсоновом рјечнику, у одредници која на енглеском гласи *Jān bin Jān* (претходно је назив на арапском језику), налазимо сљедеће објашњење: „Име измишљеног бића које представља значајан лик у источњачкој митској традицији. За њега се вјерује да је био цар оне врсте створења која су добила име према арапском *Ġānn* или *Ġinn* (према персијском *Ġānniān* или *Ġinniān*), а и Периса или духова који су насељавали земљу прије него што је створен Адам, али су потом сатјерани у ћошак свијета по имену *Ġinnistān*, због своје непослушности према врховном бићу. Штит *Ġānn bin Ġānn*-а слави се на Истоку исто као и онај Ахилов међу Грцима; био је сачињен од талисмана, за који се вјерује да носиоцу пружа заштиту од свих мађија. За њега се каже да су га посједовала три Соломона, један за другим” (RICHARDSON 1806: 333) (Периси су били, према персијској митологији, потомци палих анђела који посјећују царство смрти). Ово рјечничко објашњење превео је Слободан Кљајевић, који је додао и напомену о Перисима.

1.2. *Sāmā* ријеч *џин* у српском је оријентализам, преузет из арапског језика турским посредништвом. Али није преузето и њено митолошко значење. Друкчије је с именицом *див*: она је преузета из турског с митолошким садржином (појављује се и у бајци *Баш-челик*, чији је мотив, као и аналогни руски *Кощей Бессмертный*, позајмљен из туркијских језика). Именицу *див* много су раније позајмили Руси из других туркијских језика (посвједочена је у *Слову о њолку Игореве*).

1.3. У тексту сугласник Ђ првог издања исправили смо у *Џ*, док смо компоненту *бѣн* ‘син’ оставили као у првом издању не замјењујући је за *бин* по енглеском образцу, али смо је прикључили другом хомонимичном имену (ген.) *Џана*:

Ја се чудим, тако ми сецаде,
невјернике што наш Аллах трпи,
из свијета што их не ишћера,
ка нѣвјернї народ Цан-бѣнЦана.
(ШМ 2018: 3547–3550).

Митолошко име је употријебљено у посесивном генитиву. Номинатив би гласио *Цан бѣн-Цан* 'Цан син Цанов'. Ми другу компоненту, тј. описни патроним, у контексту строге силабичке структуре стиха, доносимо као сраслицу, без цртице (ген. *бѣнЦана*), а лично име му прикључујемо као полу-сраслицу, с цртицом (ген. *Цан-бѣнЦана*), јер оно није у падежу.

2. ЗАПИС ИГУМАНА МРКОЈЕВИЋА. „Листић од игумана Мркојевића”, чији је факсимил у првом издању на посебном листу пјесник „поставио”, значајан је и за текстологију *Шћейана Малої* и других Његошевих дјела. То се тиче, прво, начина писања вокалног или слоготворног <г>, а њега Теодосија Мркојевић пише на славенорпски начин.

(1) У средини ријечи пише га диграмом ѣр: Црногорци (цѣрногорци), Црну Гору (цѣрнѣ горѣ), Мрко(ѣ)вић (мѣрковичѣ). Остатке оваквог писања налазимо и код Његоша.

(2) На почетку ријечи у којој је иницијално х изгубљено пише га диграмом ар: и на рбат муку подносио (арбатѣ). Александар Младеновић облик погрешно транскрибује: арбат (Младеновић 2007: 16 (нап.)).

2.1. Истаћи ћемо и двије карактеристике текста које се тичу писања сугласника.

(1) Ни у Мркојевићевом идиолекту, као ни у Његошевом, није се упрошћавала сугласничка група <стн>; он пише: извјестно (извѣстѣно).

(2) Графема џ имала је у писмености епохе којој су припадали и игуман Теодосија и владика Раде вриједност <шт>: тисјашт (тисѣшѣ), а не *шч, како Александар Младеновић облик погрешно транскрибује: тисјашч (Младеновић 2007: 16 (нап.)).

2.2. Теодосија Мркојевић користи, као и Његош, таувокалски дифтонг (^ии).

(1) На крају ријечи обиљежава га графичким сегментом ѣи: Аз^ии (азѣиѣи). То значи да је и игуман у прози сажимао фонолошки сегмент: <ији> > *ии* > ^ии, као што је то чинио Његош у поезији (кад је то силабичка структура стиха захтијевала): Андр^ии у *Горском вијенцу*, Рус^ии у *Шћейану Малом*. Разлика је у томе што се у доба Теодосијино десетеричко *ї* писало с двије, а у Његошево – с једном тачком *і*.

(2) Као и Његош, Теодосија Мркојевић користи придјеве на *-ијинск-* и у њима сажима фонолошки сегмент: <ији> > *ии* > ^ии, као што је то чинио и Његош, и обиљежава га само с једним словом (и): урумел(^ии)инскога (ѣрѣмелинскога), венец(^ии)ински (венеѣински).

2.3. Теодосија Мркојевић користи, као и Његош, хетеровокалске дифтонге (о^н) и (о^с).

(1) Хетеровокалски дифтонг (о^н) Теодосија Мркојевић изговара у сандхију, а обиљежава неслоговност вокала *и* руском графемом њ („и краткое“): <који ово> > *кои ово* > ко^н ово (кој ѡво).

(2) Хетеровокалски дифтонг (о^с) Теодосија Мркојевић изговара у свом сопственом презимену записујући једном графемом о дифтонг (о^с) настао сажимањем од *-оје-* (уз губљење интервокалског *ј*): Мрко^свић (мѣрковичъ), као и Његош, али Његош само кад то силабичка структура стиха захтијева, у *Горском вијенцу* (Црно^свић) и *Шћејану Малом* (Мрко^свић).

3. Стихови које наводи Вук Врчевић. У зборнику „Мање пјесме владике црногорскога Петра II-ога Петровића Његоша“ Милан Решетар објављује *Попис владичиних дјела. (хронолошким редом.)* (РЕШЕТАР 1912: VII–XXIV), па под бр. 60 наводи *Горски вијенац*, а на крају библиографске биљешке пише: »Врчевић у рукописном *Живојојису* (в. бр. 49), на л. 46 стр. 2. спомиње, тобоже из *Г. В.*, ова два стиха:

„Много огња под малијем лонцем –
лонац прште ал’ чорба пребуја.“

али тих стихова у *Г. В.* нема!« (РЕШЕТАР 1912: XV). Под бр. 49 навео је податке о пјесми (*Сасџанак с Али-пашом*): „В. Врчевић, *Живојојис владике црногорскога Петра Петровића Његоша II.* (рукопис у Матице српске у Новоме Саду), л. 27, стр. 2–3“ (РЕШЕТАР 1912: XII).

3.1. У међувремену је Врчевићев рукопис објављен, под насловом *Живојој Пејра II Пејровића Његоша, владике црногорскога* (ВРЧЕВИЋ 1914: 110–201), и у њему су двапут по два стиха из *Шћејана Малој* приписана *Горском вијенцу*.

(1) Предговор, који је написан у Требињу на Петров дан 1870. а потписан иницијалима В. В., аутор завршава оцјеном да је владика Петар II „најмучнији живот провео управљајући оним – јошт онда – необузганим народом а непрестано борећи се су два оглашена лафа, Али-пашом Ризванбеговићем, везиром херцеговачким, и Осман-пашом Скадарским, – баш као што је казао у *Горскоме вијенцу*:

Ко вјечито хоће да живује,
Мученик је овога свијета.“ (ВРЧЕВИЋ 1914: 111).

(2) Уредник ову погрешну атрибуцију стихова није уопште коментарисао.

(3) Други пар стихова Врчевић наводи у сљедећем контексту: „(..) ничега се није бојао, а камо ли чувао, но све и сва радио као што се био научио, не обазирјући се на своје ријечи у *Горском вијенцу*:

Много огња под малијем лонцем,
Лонац прште, ал’ чорба пребуја,

т. ј. кад чојек хоће да у прећераности живи и да се бори о нарави која му је границу силе положила, мора прије времена пострадади душевна али тјелесна снага, а наравно је да у прећераности вазда она јача страна слабију побједи“ (Врчевић 1914: 197).

(4) Уредник уз стихове додаје напомену: „(Као што је већ опазио Г. Решетар у *Мањим њјесмама*, ових стихова нема у *Горском вијенцу*)“ (Врчевић 1914: 197 (нап.)). А то значи да ни он није знао одакле су стихови.

3.2. У другом издању „Цјелокупних дјела Петра II Петровића Његоша“ и Данило Вушовић објављује библиографски прилог *Њејошева дела њо хронолошком реду њосџанка* (Вушовић 1936: XI–XXVIII), па под бр. 66 пише: „Неки су поједине одломке Његошевих дела сматрали као Његошеве засебне песме. (...) Поменимо овде најзад, да В. Врчевић у Његошеву | *Живоџу* (*Књџе Маџице срџске*, бр. 46) на стр. 111 и 197, наводи по два стиха као да су из *Горској вијенца*, док су ти стихови из *Шџејана Малој* (III, 138–139 и IV 92–93), само што су у другом случају погрешно наведени“ (Вушовић 1936: XXVI–XXVII (знак | указује на прелазак на другу страну у тексту који се цитира)).

3.3. Размотрићемо стихове које Врчевић наводи.

(1) Први Врчевићев цитат односи се на стихове:

Ко вјечито хоће да живује
мученик је овога свијета.
(ШМ 2018: 1821–1822),

али се они ни у чему не разликују од оних у првом издању *Шџејана Малој* (стр. 89), чак ни у ортографији и интерпункцији.

(2) Стихови које је Врчевић навео, а Решетар посматрао као одломак из непознате Његошеве пјесме, стварно су варијанта стихова 2588–2589 из првог и свих каснијих издања *Шџејана Малој*, па и из нашег основног:

Много ђгња под малијем лонцем –
ал ће прснут ал пролит млијеко.
(ШМ 2018: 2588–2589).

У првом издању (стр. 123) први стих се не завршава ниједним интерпункцијским знаком, и нема наравно акценат, а други почиње великим словом, с тим што се везник *ал* оба пута и инфинитив у оба глагола завршавају апострофом – осим ових техничких, других разлика између првог и потоњег издања нема.

Ове стихове, као несумњиво Његошеве, ми остављамо као основне и у критичком издању (Маролевић 2020). Али у текстолошкој напомени доносимо и варијанту 2589. стиха (2588. стих је у обје варијанте истовјетан) коју је сачувао Вук Врчевић јер сматрамо да је и она несумњиво Његошева – и припада тексту спјева као алтернативна.

4. ЊЕГОШЕВА ДЕЛА. Интертекстуалну везу успостављамо с *Горским вијенцем* и његовим првим латиничким издањем, које је приредио Стефан Митров Љубиша (ЉУБИША 1868/2017), прво, у рефлексима кратког јата после усненог сугласника **в**. Љубиша је у инфинитиву глагола *живјејѝ(и)*: могу живјет као два султана (ГВ 2018: 1202, *življjet* (стр. 62)), његовом радном придјеву: кад под овом живјели марамом! (ГВ 2018: 305, *življeli* (стр. 17)) и префиксалној изведеници у инфинитиву: чудно ли ћеш нешто доживјети! (ГВ 2018: 1695, *doživljjeti* (стр. 85)), код Љубише је то 1693. стих) – реконструисао ефекат јекавског јотовања (МАРОЈЕВИЋ 2019: 81).

Аутентични су, наравно, облици које је навео Његош, али ова (неоправдана) измјена служи нам као аргумент да се то могло десити и током припреме за штампу *Шћейана Малој* у Трсту или у самој словослагачници у Загребу, али само у једном примјеру (који сада исправљамо): то се у нас доживјети неће – (уп. ШМ 2018: 809, *доживљети* (стр. 41)). У основном издању оставили смо били облик *доживљейѝи*, а сада га премјештамо у фусноту као алтернативни облик из првог издања (у критичком издању, док у акценатском остављамо само исправљени облик).

У свим другим примјерима у спјеву је нејотовани облик – у инфинитиву префиксалног глагола: да ће ова доживјет чудеса! (ШМ 2018: 1811); Ко ће љепшу славу доживјети, (ШМ 2018: 2354); дана слађег доживјети нећу (ШМ 2018: 2358), у непрефиксалном глаголу у инфинитиву: ти ћеш живјет док Турчина траје, (ШМ 2018: 1072); живјет му је док је мене драго – (ШМ 2018: 1141); Јер не могу живјет од нечеса (ШМ 2018: 1765) и радном придјеву: како бисмо без рата живјели? (ШМ 2018: 2851) те у радном придјеву глагола с другим префиксом: оживјеле крупним одзивима. (ШМ 2018: 2610).

4.1. И за други тип измјена позваћемо се на прво латиничко издање *Горској вијенца* Стефана Митрова Љубише.

У првом издању *Горској вијенца* (и у сачуваном дијелу рукописа) налазимо предлог **съ** испред инструментала личне замјенице трећег лица мушког рода: те с њим племе србско отроваше (ГВ 2018: 212, *š njim* (стр. 13)); да с њим једе маџарске носове. (ГВ 2018: 709, *š njim* (стр. 37)); Шест путā сам с њим на муку био (ГВ 2018: 1985, *š njim* (стр. 101), код Љубише је то 1984. стих); и с њим жена његова Љубица – (ГВ 2018: 2762, *š njim* (стр. 138), код Љубише је то 2764. стих) и једном с покретним *е*: па се с њиме нека разгдворē (ГВ 2018: 2053, *š njime* (стр. 105), код Љубише је то 2052. стих), личне замјенице трећег лица женског рода: с њом пѹт неба бјѣжѝ цијучући. (ГВ 2018: 124, *š njom* (стр. 8)); па с њом бјежа главом по свијѣту. (ГВ 2018: 1274, *š njom* (стр. 66), код Љубише је то 1273. стих) и личне замјенице трећег лица множине: „(...) с њима треба овако радити“ – (ГВ 2018: 70, *š njima* (стр. 6)); па на муке с њима у галију – (ГВ 2018: 1514, *š njima* (стр. 77), код Љубише је то 1513. стих); Како се састаше с њима, знадоше штѵ је. (ГВ 2018: –1964, *š njima* (стр. 100), код Љубише је то проза испред 1963. стиха); и западни с њима под Штитаре (ГВ 2018: 2750, *š njima* (стр. 138), код Љубише је то 2752. стих). Као што

видимо, Љубиша је примјере фонетизовао, и то је спровео до краја (МАРОЛЕВИЋ 2019: 75–76).

Аутентични су, наравно, облици које је навео Његош, али ова (неоправдана) измјена служи нам као аргумент да се то могло десити и током припреме за штампу *Шћейана Малої* у Трсту, али само у неким примјерима (које сада исправљамо остављајући их неисправљене алтернативно у текстошкој напомени).

У првом издању (и код нас у основном издању) асимилација је одражена у предлогу испред инструментала личне замјенице трећег лица мушког рода, двапут без покретног *e*: у цркви се затворити / зовне браћу да с њим пођу: (уп. ШМ 2018: 2153 (81), ш њим (стр. 102)); Шћепан се дйже, срете га и одведе нă стрăну, задуго се с њим забави, (уп. ШМ 2018: –2285, ш њим (стр. 108)) и једном с покретним *e*: и желим се с њиме помирити. (уп. ШМ 2018: 1973, ш' њиме (стр. 94)) те личне замјенице трећег лица множине: Õ дă знăдеш што се с њима збйло: (уп. ШМ 2018: 2070, ш њима (стр. 99)). У основном издању оставили смо били предлошко-падежне везе с одраженом асимилацијом: *ш њим* (х 2), *ш њиме*, *ш њима*, а сада их премјештамо у фусноту као алтернативне ликове из првог издања (у критичком издању; у акценатском издању остављамо само исправљене облике).

У свим другим примјерима у спјеву су од првог издања облици без одражене асимилације – испред личне замјенице 3.л. једнине мушког рода, без покретног *e* (с њим): *Усѣјаје Шћейан ѿе ѿа ѿраѿи, дуѿо се с њим разѿовара* (ШМ 2018: –2352); с њим удеси, те га ухватисмо (ШМ 2018: 2971); *Паѿѿрѿѿѿрх се Брѿкиѿ с њим ѿознаде* (ШМ 2018: –2972) и с покретним *e* (с њиме): пољуби се и помири с њиме – (ШМ 2018: 2005); и ѿдмăха с њиме у тавницу – (ШМ 2018: 2941); какав поса ви с њиме имате? (ШМ 2018: 2968), испред личне замјенице 3.л. једнине женског рода (с њом): царска купа да с њом цар напија (ШМ 2018: 63); да с њом мрсим петке и сриједе (ШМ 2018: 226); ко с њом умре, с њом се роди – / нашем Богу тај ѿгодй! (ШМ 2018: 837 (23)); (с њом се свијет и данас ѿклйѿă) (ШМ 2018: 1243) и испред личне замјенице 3.л. множине (с њима): Нек громови турски оре, / нек се горе с њима боре (ШМ 2018: 815 (1)); па да ради с њима што сам хоће (ШМ 2018: 1436); с њима ћемо бѿја учинити (ШМ 2018: 2712); с њима чуда урадит можете – (ШМ 2018: 2809); То ће рећи да смо с њима једно. (ШМ 2018: 3092); и с њима се нă крај не долази (ШМ 2018: 3544).

Наведеним примјерима треба додати и примјере употребе предлога *s* с генитивом присвојне замјенице за женски род једнине (с њине): с њине злѿћѿ и њине нѿвјерѿ (ШМ 2018: 1469) и за множину (с њиним): »Ја, султан Мѿстафа ѿмир, брат сунца а рођак мјесеца, служитељ (...) Србије са свим њеним градовима и кулама, свѿ Арбăнијѿ, Карăвлашкѿ и Карăбѿгдăнскѿ с њиним путовима и градовима (...)« (ШМ 2018: –1614).

Она четири случаја у којима је у првом издању одражена асимилација тешко да могу бити из Његошевог рукописа. Његош пише предлог *s* с дебелим јером (сз), а с којим би јером написао аломорф *ш*? Зато би се морало

претпоставити да је писао састављено (шњимз, шњиме, шњима), а то је ем мало вјероватно, ем нема за то сигурних примјера.

Запажамо једну занимљиву појединост: четири примјера с одраженом асимилацијом налазе се између 1973. и 2285. стиха. Прије и послје дионице текста која је тим стиховима омеђена Његошев текст није исправљан (остао је предлог **с**), а унутар те дионице неисправљен је само примјер из 2005. стиха! Очито је редакторски поступак мијењан, али није редакција уједначена у једном или другом смјеру.

4.2. Интертекстуалну везу успостављамо с *Горским вијенцем* и његовим првим латиничким издањем (Стефана Митрова Љубише) и у погледу новог, српског (а не најновијег, јекавског) јотовања у једној потврди именице *архидјакон*.

Прва потврда именице у првом издању одштампана је са *ђ*: Доходе Архиђакон Петар (свети Петар), (АС 1851: 86). Ми смо, већ у основном издању, облик исправили према три касније потврде измјестивши и пјесникову напомену из текста у фусноту: *Доходе архидјакон Пеџар** (*Свѣтѣ Петар), *војвода Драџо Вукоџић* (...) и *за њима мноџо Црнџорџџа* (ШМ 2018: –1761). Друга потврда је у истој дидаскалији, али је она и у првом издању одштампана са *ђј*: *Архидјакон Пеџар дава џири хџџа* и *џаџор серџскјеров владици Сџви нџ дџр од Црнџорџџа*, а *јџднџџа хџџа џаџриџџарху* (ШМ 2018: –1761, Архидјакон (стр. 86)), као и двије наредне: *Трџџ архидјакон Пеџар Сџвџџа бџџлер-бџџова* (ШМ 2018: –2255, Архидјакон (стр. 107)); *Долази архидјакон Пеџар* (ШМ 2018: –2277, Архидјакон (стр. 108)).

Стефан Митров Љубиша досљедно оставља без ефекта јотовања ријечи из творбеног гнијезда *ђаџи/ђаџе* (штампа их са *ђј* а не са *ђј*) (МАРОЈЕВИЋ 2019: 72). То је очито чинио и приређивач првог издања *Шџеџана Малоџ* у именици *архидјакон*, али су словослагачи у Загребу у једном примјеру латиничко Арhidјакон штампали по Вуковом обрасцу (*ђј* = *ђ*). Ми смо грешку исправили и примјере уједначили.

4.3. Интертекстуалну везу с првим латиничким издањем *Горскоџ вијенца* можемо успостаити и у погледу примјераџ именице *ђјеџа* без ефекта јекавског јотовања (осам је таквих примјера, у два је ипак *ђеџа*). Стефан Митров Љубиша ријечи из овог творбено-семантичког гнијезда досљедно штампа са *ђј* а не са *ђј* (јер је и сам изговарао *ђјеџа*) (МАРОЈЕВИЋ 2019: 80). Приређивач првог издања *Шџеџана Малоџ* држао се Његошеве фонетике, али су му промакли примјери именице *ђјеџа* из сопственог идиолекта.

4.4. Именица *џавниџа* посвједочена је у *Горском вијенцу* пет пута (а варијанта **тамниџа* ниједном). Љубиша је именицу оставио без измјене у четири примјера, у локативу једине: *дријеџају* у морској тавници (ГВ 2018: 789) и у множини, у номинативу: *нџ тавниџе за нџвџљнџ сужње?* (ГВ 2018: 389); *Нџјгорџ џм пак бјеху тавниџе* (ГВ 2018: 1474, код Љубише је то 1473. стих) и акузативу: *познао сам на оне тавниџе* (ГВ 2018: 1497, код Љубише

је то 1496. стих), а замијенио је данашњим књижевним обликом једном, у акузативу једнине – *tamnici*: затворила вилу у тавницу (ГВ 2018: 484). Тај примјер би се могао сматрати приређивачевом омашком) (МАРОЛЕВИЋ 2019: 77). У првом издању *Шћејана Малої* налазимо именицу *йѣвница* у осам примјера, а њену варијанту у три, што сада исправљамо: пошаљете к њему у тавницу (уп. ШМ 2018: 3246); што се може скривит у тавници (уп. ШМ 2018: 3299); рашта Шћепан тужй у тавници? (уп. ШМ 2018: 3329). У основном издању ми смо и ово шаренило задржали, а у критичком ћемо три изузета примјера реконструисати алтернативно, са -в- у тексту, са -м- у текстолошкој напомени. Полазимо од тога да је и Андрија Стојковић могао, као и Љубиша послјије њега, и нехотице замијенити облике према своме, данас и општекњижевном изговору.

4.5. Интертекстуалну везу успостављамо с *Горским вијенцем*, али овога пута с нашим критичким издањем (МАРОЛЕВИЋ 2005), у коме је први пут у 711. стиху васпостављен „прогутани“ сугласник у префиксу *наг-* глагола *надгледати* (З.л. једнине презента *надгледѣ*). Стих наводимо у ширем контексту (контексту реченице) према основном издању:

О гњијездо јуначке слободе,
често ли те Бог на(д)гледѣ оком:
много ли си муке пренијело,
многе ли те чекају пѣб'јѣде!
(ГВ 2018: 710–713).

У наведеном облику два сусједна експлозивна сугласника имају заједничку експлозију па први од њих, имајући само оклузију као прву фазу артикулације, у изговору слаби, али остаје по функцији, као фонема. Иначе је глагол *надгледати* посвједочен и у 3671. стиху *Шћејана Малої*, али у њему није упрошћена сугласничка група:

Ѡни ѣѣ двѣ очи обратити,
своју вјѣрну дјѣцу надгледати,
(ШМ 2018: 3670–3671).

У складу с текстолошким поступком из *Горскої вијенца*, ми у 514. стиху *Шћејана Малої* васпостављамо „прогутани“ сугласник у префиксу *уз-* облика *уѣтѣрѣсѣ се* (а то је потенцијални облички хомоним – могао би се читати као З.л. једнине презента глагола несвршеног вида *уѣтѣрѣсати се*, и као перфекат глагола свршеног вида *уѣтѣрѣсти се* с прогресивном контракцијом вокалског слиједа *-ао*). И овај стих наводимо у ширем контексту према основном издању Његошевих спјєвова:

Тек сан први бијѣх дохватио,
док затрупа неко на вратима,
кад ѣли је момче од христјанѣ –

ѱ(с)трѣса се каѡ прѹт над водѡм:
 „Бјѣж зѡбога прѣсвѣти патрика:
 ноѡас татар стѣжѣ из Стамбола
 поганоме паши-Караману
 да ти живот узме на мукама,
 на конопу ал на клетом коцу –
 и сад ѡе те ухватиѡи Турци!“
 (ШМ 2018: 511–520).

Додуше, фонетски услови у којима је „прогутан“ фрикативни сугласник *с* у *Шћейану Малом* нешто су друкчији од примјера из *Горској вијенца* – сугласник *с* слаби послѣје вокала у а испред експлозивног сугласника *ѡи* чија се артикулација спаја с артикулацијом сонанта *р*, а дјелује и дисимилација двају струјних сугласника *с*.

Ортографија и интерпункција издања прије првог свјетског рата је истовјетна: Утреса се као прут над водом: (АС 1851: 29; Јовановићи 1880: 27; Костић 1902: 34 (517)), а и оних послѣје другог свјетског рата, само што они стих отпочињу малим словом (СТЕВАНОВИЋ 1952: 34 (I 517), исто у НЕДИЋ 1964: 29; МИЛОВИЋ 1965: 40; МЛАДЕНОВИЋ 2007: 48 (517)). Међуратни приређивачи мијењају интерпункцију: утреса се као прут над водом! – (РЕШЕТАР 1926: 204 (I 520)) (Милан Решетар је био одредио да му стих отпочиње малим словом); Данило Вушовић оставља велико слово на почетку стиха којим не почиње реченица, а стих завршава узвичником без повлаке (ВУШОВИЋ 1935: 168 (I 520)).

И лексикографи су једнообразни. У првом, једнотомном *Рјечнику* (уз пјесничка дјела П. П. Његоша) наведеним стихом илуструје се одредница: „**утрѣсати се**, утрѣсѡм се *несврш.* трести се, дрхтати“ (СТЕВАНОВИЋ–БОШКОВИЋ 1954 / 1957: 238); у другом, двотомном *Речнику Њеѡшева језика* све је то поновљено, али је додато да је ријеч о дијалектизму: „**утрѣсати се**, утрѣсѡм се *несврш.* дијал. *ѡресѡи се, дрхѡѡѡи*“ (СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 454). Ријеч је, ипак, о језичком фантому, непостојећој ријечи.

У спјеву је посвједочен повратни глагол несвршеног вида с префиксом *ѡо-*: *Ќнденѡ* је страшна мука, / планине се потресају (ШМ 2018: 2028 (32)) и глаголска именица мотивисана глаголом с префиксом *ѡре-*: од враж’јѣга носа и претреса (ШМ 2018: 258).

У творбеном гнијезду које чине наведени глаголи с узајамном мотивацијом и у њиховој примарној творбеној бази, глаголу *ѡресѡи (се)*, искључује се префикс *у-*, и онај аблативни и онај акузативни, док се префикс *уз-* јасно укључује у творбено-семантички ланац. То је једно.

Друго. Глагол *ѡреѡресѡи/ѡреѡресѡѡи* семантички се одвојио од глагола *ѡресѡи*, док глагол *ѡѡресѡѡи се*, у посвједоченом значењу, има само овај вид. Друкчији је случај с глаголом *ѡресѡи се/усѡресѡи се*: њихова је творбено-семантичка веза жива, као и категорија несвршени/свршени вид. Трећи облик, *усѡресѡѡи се*, само је потенцијални (означавао би радњу која се повремено, у интервалима врши). Као интертекстуалну потврду која

освјетљава облик из Његошевог стиха можемо навести формулу из народне поезије: На мени је устресло тијело – / биће наша ако Бог да рука! (у примјеру је елидирана повратна рјечца *се*, што је чест случај у старом језику). У примјеру је употријебљен перфекат који указује на резултат прошле радње у садашњости. Зато ми у 514. стиху *Шћејана Малої* полазимо, практично без алтернативе, од глагола свршеног вида *у̀сї̀рѣсїи се* и од перфекта *у̀сї̀рѣсѣ се* (= устресао се је), док у текстолошкој напомени указујемо да у примјеру не треба полазити од облика 3.л. једнине презента *у̀стрѣсѣ се глагола несвршеног вида *у̀сї̀рѣсѣи се*. Ако бисмо могли навести паралелу из свакодневног живота, али с глаголима много слабијег интензитета, рекли бисмо да се младић (већ) *узрујао*, а не да се (сад) *узрујава*.

4.6. Интертекстуалну везу успостављамо с *Горским вијенцем*, али овога пута с првим његовим издањем (а онда и са сваким каснијим). У првом издању је јасно одштампан (а у прва два примјера и у рукопису јасно написан), с префиксом *оїџ-*, глагол *оїџравїиї/оїџрављаиї* у значењу 'послати/слати'. Прва потврда (глагола свршеног вида) јесте у дидаскалији испред 691. стиха: *Оїџравице тїри-чѣтїри друїа да ѡзову на скуї тїурске ѡїлавице* (ГВ 2018: –691). Друга потврда (глагола несвршеног вида) јесте у једној ауторовој фусноти: Нѣ држимо ове поклицаре, / него да се брже ђтршајѹ* (ГВ 2018: 1125–1126), *отправљају (ГВ нап. уз ст. 1126). Трећа потврда (глагола свршеног вида) јесте у 2689. стиху, који ћемо навести у ширем контексту:

Како чусмо за бој на Цетињу
да нѣ главу погибоше Турци,
сердар Јанко ђдмѣха отправи
два момчета ријечким Турцима:
(ГВ 2018: 2687–2690).

У *Шћејану Малом*, међутим, посвједочени су пароними (у овом случају то су ријечи које се разликују по префиксима сродне перцепције). Глагол *оїравїиї¹*, с префиксом *о-*, има значење 'опослити, направити, учинити', а посвједочен је у стиховима: Чудна посла што сте ђправили! (ШМ 2018: 934); што ће Гора Црна ђправїти (ШМ 2018: 1591), с префиксом *о-* у првом издању. Глагол *оїџравїиї¹¹*, с префиксом *оїџ-* а у значењу 'послати' има десет потврда које су у првом издању представљене с префиксом *оџ-*, у облику инфинитива: здраво ћу те кући ђправїти (ШМ 2018: 654), радног придјева у мушком роду једнине: онолику силу ђправио (ШМ 2018: 1940); патријарх му бјеше ђправио (ШМ 2018: 2389) и множине: како да су тридест ђправїли. (ШМ 2018: 965); Стога су ме к теби ђправїли (ШМ 2018: 2320), аориста у 3.л. једнине: Цар ђправї дѡ трї кѡпиције (ШМ 2018: 661); ђправї ме везир ђд Трѡвнїка (ШМ 2018: 678); нас ђправї у вашем ѡколу (ШМ 2018: 916) и множине: ђправїшѣ Турке и Лѡтине (ШМ 2018: 2469) те у 2.л. множине презента: да нам ѣ тај колач ђправїте! (ШМ 2018: 912). Једанаеста потврда је у облику мушког рода једнине радног придјева, али у њој недостаје

сугласник т: За којим не Девлет оправио (АС 1851: 174), па се у њој мора реконструисати пропуштени сугласник, што смо ми и учинили већ у основном издању: за којим не дѐвлет ò(т)правио (ШМ 2018: 3800).

Нашу реконструкцију не доводи у питање мијешање наведених паронима у публикацијама Његошевих текстова, објављиваним прије *Горској вијенци* и *Шћејана Малој*.

4.7. На основу трију потврда именице *одсуда* с аблативним префиксом *ог-* (све су из исте реплике Шћепанове): да на̀да мнѐм изрече òдсуду? (ШМ 2018: 2889, отсуду (стр. 135)); òдсуду ми потписат не смјеше! (ШМ 2018: 2892, Отсуду (стр. 135)); док би мени изrekli òдсуду (ШМ 2018: 2895, отсуду (стр. 135)), основано је, по моделу глагола *о̀й̀правий̀и* у *Горском вијенци* и *Шћејану Малоу*, реконструисати испуштени сугласник у четвртој потврди без обзира на то што је у првом издању у њој именица написана на начин како гласи у савременом књижевном језику (и што њу изговара књаз Долгоруков): Теби иста ò(д)суда сљедује: (уп. ШМ 2018: 2882, осуда (стр. 134)). Ми у критичком издању коригујемо основно издање, с тим што у текстолошкој намени указујемо на графију првог издања.

У *Речнику Њеџошева језика* само је овим посљедњим примјером илустрована именица: „òсуда ж *одлука, рещење суда којим се неко осуђује; ѝресуда*“ (СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 597), док варијанта: „òсуда ж *в. осуда*“ (СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 568) има и потврду из пјесме (из 1839. године) *Чесѝиѝање ново̀а љѐѝа ѝос̀ѝодину Га̀ѝѝу*. Из тога слиједи закључак да би и примјер у коме смо ми васпоставили сугласник *г* требало прикључити именици с аблативним префиксом *ог-*.

4.8. У јединој реплици коју Шћепан, кроз плач, изговара у прози у првом издању стоји: волим сам од ваше руке умријети, него се с овим именом по свијету скитати (АС 1851: 92).

Добро је учинио приређивач другог издања што је облик исправио, и правилно га реконструисао: волији сам од ваше руке умријети, него се с овим именом по свијету скитати. (ЈОВАНОВИЋИ 1881: 77). Али није добро што је Драгутин Костић, у трећем издању спјева, вратио несумњиву грешку првог издања додавши и акценат: Волим с̀ам (Костић 1902: 107 (–1947)).

Милан Решетар се служио другим издањем као протографом, па је преузео и текстолошко рјешење из њега, али га модификује: „Волиј¹ сам од ваше руке умријети, него се с овим именом по свијету скитати.“ (РЕШЕТАР 1926: 255 (III –229)) и у фусноти указује на графију првог издања: ¹волим (РЕШЕТАР 1926: 255 (нап.)). Али шта вриједи кад је Данило Вушовић вратио облик из првог издања: „Волим сам од ваше руке умријети, него се с овим именом по свијету скитати“ (Вушовић 1935: 211)!

Трећи пут је, и на трећи начин, васпоставио изворни облик Михаило Стевановић: „Воли сам од ваше руке умријети него се с овим именом по свијету скитати“ (СТЕВАНОВИЋ 1952: 100 (дидаскалије су у том издању одштампане смањеним верзалом али тако да се не издавају уопште велика слова)).

Ни овај, трећи покушај није уродио плодом јер га потоњи приређивачи не прихватају него се враћају на несумњиву грешку првог издања: „*Волим сам* (Недић 1964: 84); „*ВОЛИМ САМ* (Миловић 1965: 123); „*Волим сам* (Младеновић 2007: 124 (–1948)).

Рачунајући да четврти пут несумњиво Бог помаже, и ми смо у основном издању (стр. 364) умјесто презента реконструисали глаголски компаратив: *Вџл’јѣ сам од ваше рѣкѣ умријети него се с овим именом по свијѣту скитати!* (ШМ 2018: –1913). У аутографу глаголски компаратив је могао бити написан у облику *волиј*, па би му одговарао дифтоншки изговор нашег основног издања, или *волин*, па би му у изговору одговарао двосложни завршетак (суфикс + наставак), који и доносимо у критичком издању: *Вџлијѣ*, а дифтоншки премјештамо у текстолошку напомену као алтернативни.

За ову реконструкцију се могу навести два аргумента: 1° послѣје презентског облика **вџлим* дошла би замјеница **сѣм*, а то би било у контрадикцији с адвербијалом *од ваше руке*; 2° интертекстуалне паралеле које нуди *Горски вијенац* показују да се глаголски компаратив нормално прати помоћним глаголом у презенту: *вџл’јѣ сѣ ти кокош али јаје* (ГВ 2018: 1678) или аористу: *Ја бих вџл’јѣ сад гривну орахѣ* (ГВ 2018: 2236); а *вџл’јѣ* бих да надјача мањи (ГВ 2018: 1205).

Оцјењујући, у поређењу с нашим издањима, рјешења наших претходника, то јест приређивачѣ другог, четвртог и шестог издања спјева, који су текстолошки проблем рјешавали, и ријешили (свако на свој начин), треба истаћи да су сва та рјешења коректна. Михаило Стевановић полази од вокалског степена сажимања, Милан Решетар и ми у основном издању – од дифтоншког степена сажимања вокала (само што га различито ортографски представљамо), Ђорђе Поповић-Даничар (вјероватни приређивач другог издања) и ми у критичком издању – од несажетог облика. Вокалски степен сажимања не наводимо као алтернативни јер да је у рукопису стајало *воли* – облик би Стојковић тачно транслитерисао, а од два друга рјешења предност дајемо несажетом зато што би рукописно *волин* (или евентуално *волин*) приређивач првог издања могао погрешно идентификовати – крајње осмERICHO и могао је погрешно прочитати, усљед сличности графѣје, као *м*.

4.9. Четврта потврда глаголског компаратива у *Горском вијенцу* нема формално изражену глаголску копулу: *А ја вџл’јѣ да надјача виши:* (ГВ 2018: 1207) (елидирано је управо *сам* или *бих*). Подразумијева се поредбена конструкција: *нџ* (= него) да надјача мањи. Ову интертекстуалну паралелу наводимо као аргумент да у нашем 1114. стиху *Шћейана Малоѣ*, који у првом издању гласи: *Свако воли себе но другога* (АС 1851: 57) а који без измјене задржавају каснији приређивачи само што стих завршавају тачком (Јовановићи 1880: 49), или с двије тачке (Костић 1902: 66 (1147); Решетар 1926: 227 (II 270), исто у Вушовић 1935: 187) или с тачком и запетом (Стевановић 1952: 62, исто у Недић 1964: 53; Миловић 1965: 77; Младеновић 2007: 81 (1147)) – умјесто 3.л. јд. презента (**воли*) реконструишемо глаголски компаратив и копулу: *Свѣко ј’ вџл’јѣ себе нџ другога:* (Маројевић 2018: 333 (1114)).

У поредбеној конструкцији презент би захтијевао компаратив прилога као обавезну компоненту: *свако (више) воли себе но другога. Компаративни прилог *више* не може се изостављати у конструкцијама овога типа, а то је већ крунски доказ да је у наведеном стиху облик у презенту грешка. Глаголски компаратив могао је бити написан с обичним (осмеричним) и (свакоје воли), а приређивач првог издања је могао уклонити „сувишно“ *ε* у претходној фонетској ријечи, па је и вук (Вук!) био сит и број вокалских графема на броју!

4.10. Посебан су проблем случајеви кад нека ријеч има само једну потврду у читавој писмености одређеног народа или групе сродних народа. У славистици се ту користи термин *хайакс* (руски: гапакс). И ми тај термин преузимамо, али у мало друкчијем значењу – у значењу ријечи која нема других потврда у Његошевој словесности. Прави хапакс је митолошко име из другог полустиха 3550. стиха (*народ Цџан-бенЦџана*), које је остало неразјашњено у досадашњој едиционој и лексикографској продукцији, па смо историју питања о његовом тумачењу ми морали и да отпочнемо и да завршимо (види подробније у поглављу 1).

Хапакс у овом другом, нашем ужем значењу (ријечи која нема других потврда код Његоша) јесте именица којом се завршава 2624. стих. Ми смо у основном издању реконструисали именицу *рѣлѣквѣја*:

Велико је моје по̀сланије,
царска ријеч – аманет највиши,
драгоцјеност највиша на зѣмљи –
р’јѣч је царска царства рѣлѣ[кв]ѣја!
(ШМ 2018: 2622–2624).

У првом издању приређивач је прочитао именицу *религија (или су грешку направили словослагачи у Загребу, латиничко *q* превели су у *i*). У *Речнику Његошева језика* наведени примјер послужио је као једина потврда за лексему **рѣлигија** (СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 229), коју састављачи додатно семантизују и као „светиња”.

Значење је тачно, али не за штампарску грешку првог издања него за ријеч коју ми реконструирамо и којом допуњујемо Његошев вокабулар новом лексемом (а стару искључујемо).

4.11. Хапакс у овом другом, нашем ужем значењу јесте и именица (инстр.) *сѣлвѣм*, којом се завршава трећа реченица у прозној дидаскалији на крају спјева. Умјесто од именице (инстр.) *славом, коју налазимо у првом (и свим каснијим издањима осим наших) ми смо, најприје у основном издању, реконструисали инструментал именице *сѣлва*:

Дође ѡаљѣкѣрѣга Сѣанко Грк са својом дружином сѣровођен великом сѣлвѣм.
(ШМ 2018: +4019 (150)).

У критичком издању пермутована слова стављамо у заграду: *сїровођен великом с(ал)вом*.

Састављачи *Речника Њеџошева језика* овим примјером нису илустровали именицу **слѧва** (СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 298–299) јер је нису ни могли илустровати: он се није уклапао ни у једно од шест значења која издвајају!

Ми и овдје реконструирамо штампарску грешку и допуњујемо Њеџошев вокабулар још једном лексемом, која показује како је опсежан био пјесников лексички репертоар.

5. Исходи. Сабраћемо, у ретроспективној перспективи, резултате примјене метода поређења с интертекстуалним паралелама у циљу отклањања штампарских (и редакторских) грешака у првом и потоњим издањима последњег Њеџошевог спјева. Прво ћемо размотрити исход Ричардсоновог рјечника.

(1) На основу лексикографске паралеле с Ричардсоновим рјечником први пут је не само објашњено него и први пут објашњавано једно „тамно мјесто“ спјева, митолошко име *Цѧн бѧн-Цѧн* ‘Цан син Цанов’ из трећег такта 3550. стиха. Тиме је омогућено да оно коначно уђе у ауторску (и сваку другу) лексикографију на српском језику – у лингвистички *Рјечник Њеџошева језика* (неко ново издање или верзију) и у пројектовани енциклопедијски рјечник (*Лексикон Њеџошевих дјела*).

(2) Одговор на питање зашто је у овом оријентализму употребљено Ђ умјесто Ц остаје донекле отворено. Слово Ц употребљено је у спјеву и у домаћој ријечи *свједоџба*, и у турцизмима (на примјер у женском личном имену *Хайџица*), па се и хунгаризми изговарају с турском фонетиком (адјективним *маџарски* и презиме *Маџар*).

(3) Ни руски језик није могао бити посредник – у њему би се писало *Джан* а изговарало (џжан), с тврдим *ж*.

(4) Остаје као највјероватније објашњење да је митолошко име пјесник преузео директно из енглеског језика. Као потврду можемо навести занимљиву савремену интертекстуалну потврду. У аутобиографском роману *Чаробни сјевер* Љубомир Перуновић јунакињу романа је у рукопису писао „Бесика“, а ја сам му у лектури антропоним исправио у *Цесика*.

5.1. На основу првом издању приложеног „Листића од игумана Мркојевића” поткрепљујемо реконструкцију слоготворног *p* и низа дифтонга, таувокалских и хетеровокалских, што ћемо овдје, у исходима, и образложити.

(1) У обиљежавању слоготворног *p* Њеџош је примјењивао нову, Вукову ортографију, али на неким мјестима у његовим рукописима и у издањима слоготворно *p* написано је на славеносрпски начин, диграмом *єp*, као траг раније књижевне праксе. Таква два примјера имамо и у првом издању *Шћејана Малој*. Стих: кад бесмртнѧ дигох споменике – (ШМ 2018: 437) у првом издању гласи: Кад бесмртне дигох споменике: (АС 1851: 26). Прозни фрагмент:

Црногорцима нест̄аде ф̄ишека [x] (ШМ 2018: –845) у првом издању гласи: Црногорцима нест̄аде фишека (АС 1851: 45 (изостављено је финално х у генитиву множине)). – „Листић од игумана Мркојевића” доноси директну интертекстуалну паралелу за прозни примјер (види т. 2.(1)), али је много важнији примјер из стиха јер је Драгутин Костић као приређивач оставио секвенцу *ер* као русизам: Кад бесмертне дигох споменике: (Костић 1902: 30 (код њега је то 440. стих)).

(2) То што је Теодосија Мркојевић у другом (финалном) слогу топонима (дат.) *Азији* секвенцом *йй* записао тауовокалски дифтонг: аз̄йй (види т. 2.2.(1)) потврђује оправданост реконструкције дифтонга у топониму (дат.) *Русији* у три стиха *Шћејана Малој*: нашу љубав Р̄ус̄’ји посестрими (ШМ 2018: 318, Русији (стр. 21)); посестрими Р̄ус̄’ји т̄е гој̄ите. (ШМ 2018: 2641, Русији (стр. 125)); и пр̄ед̄ан̄и Р̄ус̄’ји посестрими (ШМ 2018: 2927, Русиј (стр. 136)). Прозодијска реконструкција у акценатском издању гласи: Р̄ус̄^дј̄ји (сонант *ј* између два *и* фонетски се губи, али остаје у фонолошкој структури, па га зато остављамо у угластој загради).

Исти тип сажимања реконструисали смо у *Горском вијенцу* у личном имену (дат.) *Андрији*: Бл̄аго Андр̄’ји ђе је погинуо (ГВ 2018: 1305, андр̄ии (л. 14 об.), Андр̄иј (стр. 51), у акценатском издању: Андр̄^дј̄ји). У примјерима овога типа дифтоншки степен контракције не прелази у вокалски, што је важно нагласити.

У прва два примјера из *Шћејана Малој* у рукопису је очито био завршетак *ин*, као и у аутографу *Горској вијенца*, а у трећем – завршетак *йй*, као и у првом издању *Горској вијенца* (и у запису игумана Теодосије, само што је Мркојевић користио десетеричко *ї* са двије тачке).

(3) То што је игуман Теодосија Мркојевић у адјектону (ктетику) (ген.) *урумелијинскајо* секвенцу *-ији-* записао вокалом *и* (види т. 2.2.(2)) потврђује оправданост реконструкције тауовокалског дифтонга не само у облику придјева *румелијински*, на примјер: Б̄еглер-б̄ег̄ ће рум̄ел̄’јинск̄и д̄оћи (ШМ 2018: 699) него и у облицима придјева *русијински*, на примјер: је ли ово главом цар р̄ус̄’јинск̄и? (ШМ 2018: 165), *сверусијински*: свер̄ус̄’јинск̄а велика царица (ШМ 2018: 340) и *йерсијински*: Х̄ал̄ѣба, Ирака арапскога и п̄ерс̄’јинск̄ога (ШМ 2018: –1614). Прозодијска реконструкција у акценатском издању гласи: рум̄ел̄^дј̄инск̄и, р̄ус̄^дј̄инск̄и, свер̄ус̄^дј̄инск̄а, п̄ерс̄^дј̄инск̄ога (сонант *ј* између два *и* фонетски се губи, али остаје у фонолошкој структури, па га зато, само у акценатском издању, остављамо у угластој загради).

(4) То што је Теодосија Мркојевић и у свом сопственом презимену у другом слогу једном графемом *о* записао хетеровокалски дифтонг *ое*: м̄ркович̄з (види т. 2.3.(2)) потврђује оправданост реконструкције дифтонга у Његошевом стиху: М̄ркој̄вић̄ је један човјек врли: (ШМ 2018: 1963), у антропониму који у несажетом облику (у свим осталим потврдама у спјеву) гласи *М̄ркојевић̄*. У основном издању за његово обиљежавање користимо секвенцу *ој’*, а у критичком – секвенцу *ој̄*: у фонетској транскрипцији на мјесту апострофа реконструише се неслоговно *е*: М̄рко^евић̄ (а не *М̄рковић̄ и *М̄рковић̄); сонант *ј*

се не изговара, али остаје у фонемској структури ријечи, па га у акценатском издању наводимо у угластој загради: Мр̑ко(ј)ѣвић. У првом издању антропоним је написан са **о** на мјесту другог, дифтоншког слога: Мрковић је један човјек врли (АС 1851: 94).

5.2. На основу рукописа Вука Врчевића, који је у међувремену (постхумно) и објављен, додали смо у напомени критичког издања варијанту 2589. стиха. Да је то изворна Његошева варијанта тога стиха свједочи чињеница да је претходни, 2588. стих Врчевић дословно пренио по Његошевом тексту, тј. како он гласи у првом издању *Шћейана Малої* (једина је разлика што је запету на крају стиха Андрија Стојковић изоставио): Много огња под малијем лонцем / Ал' ће прснут' ал' пролит' млијеко (АС 1851: 123), као и стихове 1821–1822 (са истом ортографијом и интерпункцијом): Ко вјечито хоће да живује, / Мученик је овога свијета. (АС 1851: 89).

Основано се постављају два питања: 1° одакле Врчевићу ти стихови? 2° зашто их је приписао *Горском вијенцу*?

(1) Одговор на прво питање. Познато је да је Вук Врчевић преписивао Његошеву *Свободијагу*, и то у два примјерка, од којих се један, ауторизован, и данас чува у Руској националној библиотеци у Петрограду. Ми претпостављамо да је Врчевић преписивао начисто и *Шћейана Малої*, па је у своју биљежницу уносио стихове који су му се посебно допадали. Вјероватно је то преписивање остварено током 1849. године или почетком 1850, кад није на Цетињу било Милорада Медаковића, Његошевог секретара. У чистопису (руски: *беловик*) пјесник је накнадно замијенио 2589. стих, прије него што је на Спасовдан 1850. предао рукопис Андрији Стојковићу да га овај објави.

(2) Одговор на друго питање. Обично се сматра да је рукопис *Горскої вијенца* преписао начисто Милорад Медаковић с обзиром на то да је Његошев секретар у Бечу преписао за штампу Посвету, коју је Његош у Бечу и саставио на Нову (православну) годину 1847. Ми сада чинимо и другу претпоставку: Врчевић је врло вјероватно преписао и текст *Горскої вијенца* прије него што је Његош отпутовао с Цетиња у Беч исписујући у своју биљежницу из њега Његошеве максиме. Тако су се у истој свесци нашли исписи из оба спјева. Већ као Његошев биограф, Врчевић је лако могао раније исписане стихове цитирати гријешећи у њиховој атрибуцији.

(4) Не противрјечи овој другој претпоставци ни чињеница да је у Бечу пронађен Његошев аутограф првог дијела *Горскої вијенца*. Његош је бечкој цензури очито предао претходну верзију текста (руски: *черновик*), а чистопис је задржао како би на основу њега штампари у јерменском манастиру мехитариста могли обавити слагање текста.

(4) Што се тиче Његошевог вокабулара, алтернативни стих нуди глагол **пребујати** да буде укључен у неко ново издање *Рјечника Њевошева језика* с обзиром на то да су остале ријечи лексикографски потврђене; и у самом канонском тексту *Шћейана Малої* посвједочен је аорист (3.л. јд.) *ѣршиѣ* глагола **прснѣти**: док од силе и умора прште (ШМ 2018: 296).

5.3. На основу претходних издања *Горскої вијенца* и на основу самог текста *Шћеїана Малої*, као и на основу укупног вокабулара Његошевог, образложена је корекција двадесетак облика у тексту првог издања последњег Његошевог спјева.

(1) На основу интертекстуалне везе с првим латиничким издањем *Горскої вијенца* Стефана Митрова Љубише васпоставили смо изворну фонетику глагола *доживеїѣи* (један примјер), предлошко-падешких веза *с њим* (два примјера), *с њиме*, *с њима*, именица *архиџакон* (један примјер), *дјеца* (осам примјера) и *їавница* (три примјера).

(2) На основу интертекстуалне везе с нашим критичким издањем *Горскої вијенца* васпоставили смо „прогутани“ сугласник у префиксу *уз-* глаголског облика у перфекту *ўсїїрїсї се* (= устресао се је) у 514. стиху *Шћеїана Малої*.

Исто тако, на основу интертекстуалне везе, и с *Горским вијенцем* и с другим потврдама у *Шћеїану Малом*, разграничили смо облик *ѡїїїравіо* глагола *оїїравіиїи*¹¹, с префиксом *оїї-*, у значењу ‘послати’, у 3800. стиху *Шћеїана Малої*, од глагола-паронима *оїравіиїи*¹, с префиксом *о-*, у значењу ‘опослити, направити, учинити’.

На основу интертекстуалне везе с три друге потврде у *Шћеїану Малом* (и једне потврде из пјесме *Чесїїїање новоїа љеїа їосїїодину Гаїїћу*) васпоставили смо изворни облик у четвртој потврди именице *ѡ[г]суга*, у 2882. стиху спјева.

(3) На основу четири потврде глаголског компаратива у *Горском вијенцу* реконструисан је у 1114. стиху *Шћеїана Малої* тај специфични облик компарације у комбинацији с глаголском копулом *ј(е)*, која се и васпоставља, а у прозној реплици Шћепановој испред 1913. стиха – у комбинацији с глаголском енклитиком *сам*.

(4) На основу укупног Његошевог вокабулара васпоставили смо као (релативне) хапаксе именице *реликвија* и *салва*. Апсолутни хапакс је митолошко име у генитиву (*народ*) *Цїан-бенЦїана* (види т. 5.(1)).

ИЗВОРИ

АС 1851: *Лажни цар Шћеїан Мали*: Историческо Збитије Осамнајестога вијека. Пјесмотворје Његове Свијетлости Петра Петровића Његоша, Владике и Господара Црнегоре. (На 9. страни:) *Шћеїан Мали*. Повјестно збитије, у пет дјејствијах. (На насловној страни:) Издао 1851. године Андрија Стојковић у Трсту. (На корици:) У Југославији. (На полеђини насловне стране испод мота:) Печатња браће Жупана у Загребу 1851.

ГВ 2018: Петар II Петровић-Његош. *Луча микрокозма. Горски вијенац. Шћеїан Мали*. Основно издање. Ортографија и ортоепија. Редакција и коментар Радмило Ма-

ројевић. Никшић: Будимљанско-никшићка епархија – Београд: Друштво за неговање Његошевог дела, 2018: 161–287.

ШМ 2018: Петар II Петровић-Његош. *Луча микрокозма. Горски вијенац. Шћејан Мали*. Основно издање. Ортографија и ортоепија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Никшић: Будимљанско-никшићка епархија – Београд: Друштво за неговање Његошевог дела, 2018: 289–473.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Врчевић, Вук. *Живои Пејтра II Пејтровића Њејоша, владике црногорскоја* од Вука Врчевића. – Чланци и прилози о српској књижевности прве половине XIX века, Нови Сад, 1914, 110–201. (Књиге Матице српске, бр. 46).
- Вушовић, Данило (ред.). *Цјелокујна дјела Петра Петровића Његоша*. Београд: Народна култура, 1935.
- Вушовић, Данило (ред.). *Цјелокујна дјела Петра II Петровића Његоша*. Друго издање. Београд, 1936.
- Јовановићи (изд.). *Лажни цар Шћејан Мали*: Историјско збитије XVIII. вијека. Сачинио Петар Петровић Његуш владика црногорски. Ново издање. Панчево: Накладом Књижаре браће Јовановића, 1880, 1–64. (Народна библиотека браће Јовановића. Свеска 5).
- Јовановићи (изд.). (Само на корицама:) *Лажни цар Шћејан Мали*. Панчево, 1881, 65–152. (Народна библиотека браће Јовановића. Свеска 7).
- Костић, Драгутин (прир.). *Лажни цар Шћејан Мали*: Историческо збитије осамнаестог вијека. Од Петра Петровића Његоша. Предговор написао Јаша М. Продановић. Београд–Загреб: Штампарија Мила Маравића, 1902. (Српска књижевна задруга, 63). (Првом пагинацијом штампани су, накнадно, предговор и биљешка о издању потписана са С. К. 3.).
- МАРОЈЕВИЋ, Радмило (ред.). Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Р. Маројевић. Подгорица: ЦИД, 2005.
- МАРОЈЕВИЋ, Радмило Н. *Стефан Митров Љубица као љубавнички вијенац: његово значење и интерпретација*. Стефан Митров Љубица: интертекстуална интерпретација. Зборник радова са симпозијума одржаног у Будви, Режевићима и Петровцу 27. и 28. фебруара 2018. године. Будва: ЈУ Музеји и галерије Будве, 2019.
- МАРОЈЕВИЋ, Радмило. Петар II Петровић-Његош. *Шћејан Мали*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД – Цетиње: Narodni muzej Srne Gore, 2020.
- Миловић, Јевто М. (прир.). Петар II Петровић Његош. *Лажни цар Шћејан Мали*. (Приредио за штампу и прилоге написао Јевто М. Миловић). Титоград: Графички завод, 1965. (Библиотека „Луча“, 15).

- Младеновић, Александар (прир.). Петар II Петровић Његош. *Лажни цар Шћејан Мали*. Подгорица: ЦАНУ, 2007. (Сабрана дјела Петра II Петровића Његоша. Критичко издање. Књига трећа).
- Недић, Владан (ред.). Петар Петровић Његош. *Лажни цар Шћејан Мали. Писма*. (Избор Војислав Ђурић. Редакција Владан Недић). Нови Сад: Матица српска – Београд: Српска књижевна задруга, (1964). (Српска књижевност у сто књига. Књ. 22. Петар Петровић Његош, II).
- РЕШЕТАР, Милан (изд.). *Мање њјесме* владике црногорскога Петра II^{ога} Петровића Његоша. Издао Милан Решетар. Биоград: Штампарија „Доситије Обрадовић“, 1912. (Српска књижевна задруга, 141).
- РЕШЕТАР, Милан (ред.). (Целокупна дела Петра Петровића Његоша. Књига прва. Већа дела). *Горски вијенац. Луча микрокозма. Шћејан Мали*. У редакцији Милана Решетара, Београд: Државна штампарија, 1926.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило (прир.). Петар Петровић Његош. *Шћејан Мали*. (Текст приредили за штампу Михаило Стевановић и Радован Лалић. Биљешке и објашњења написао Михаило Стевановић). Београд: Просвета, 1952. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књига четврта).
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило и др. *Речник језика Пејтра II Пејтровића Њејоца*. (На корицама: *Речник Њејошева језика*). Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. II. Београд: Српска књижевна задруга и др., 1983.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило, Радосав Бошковић 1954/1957: *Рјечник* (уз пјесничка дјела П. П. Његоша). (Рјечник саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић). Београд: Просвета, 1954. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књига шеста). (Додатни тираж: 1957).

*

- ЉУБИША, S. (прир.). *Gorski vijenac*. Historički dogagjaj pri svršetku sedamnaestog vijeka. Sačinio Petar Petrović Njeguš vladika crnogorski. Prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša. U Zadru, 1868. (Fototipско izdanje. Budva: Muzeji i galerije Budve – Cetinje: Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, 2017) (омашком је испуштен крајњи лист римским цифрама пагинован, на чијој се првој страни завршавала Посвета).
- RICHARDSON, John. *A Dictionary, Persian, Arabic and English*. Volume 1. London: William Bulmer and co., 1806.

Radmilo N. Maroyevich

RECONSTRUCTION OF THE MISPRINTS
ON THE GROUND OF INTERTEXTUAL PARALLELS
(IN NYEGOSH'S EPIC "STEPHEN THE LITTLE")

Summary

The author of this paper explains the problem of the identification of misprints on the ground of intertextual parallels in the epic "Stephen the Little" by Serbian poet Petar II Petrovich Nyegosh from the epoch of romanticism.

In the first chapter according to the lexicographic explanation of John Richardson: "**Jān bini Jān**, The name of an imaginary being, who makes a great figure in Eastern fabulous tradition. He is supposed to have been the monarch of that race of creatures called by the Arabians *Ĝānn* or *Ĝinn*, (by the Persians *Ĝānniān* or *Ĝinniān*)" ("A Dictionary, Persian, Arabic and English", London, 1806, p. 333) a 'dark spot' was lit up in the 3550 line of the epic "Stephen the Little": *ка̄ нѣвјѣрнї народ Цѣн-бѣнЦѣна*.

In the second chapter according to the manner of writing particular forms in the script of prior Teodosiya Mrkoyevich attached to the first edition of the epic, reconstruction of the syllabic R and the diphthong is explained in the epic "Stephen the Little".

The third chapter as well as the closing chapter of the study presents explanation of the supposition that Vuk Vrchevich had copied for the reason of printing the text of the epic "Stephen the Little" and that he had borrowed from Nyegosh's autograph besides the line 2588 (*Мно̄го о̄ӣна̄ ѿод малијем лонцем*) also the line 2589 (*Лонац ѿрцӣе ал чорба ѿребуја*) but the poet left the line 2588 unchanged in his final version while changing the line 2589 with the new one (*ал ље ѿрснуй ал ѿролий млијеко*).

In the fourth chapter on the ground of comparing the epic "The Mountain Wreath" and certain Nyegosh's poems with the former editions as well as with the overall vocabulary of the poet the misprints are reconstructed in the first edition of the epic "Stephen the Little".

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
radmilo@mail.ru